

ACC. N:R M. 14756: 1-14.

Landskap: *Småland* Upptecknare: *Arthur Levinsson, Örvyd*
Härad: *Mo* Berättare: " " "
Socken: *Örvyd* Berättarens yrke: *lantbrukare*
Uppteckningsår: *1958* Född år *1903 i Örvyd*

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Boskapskötsel. s. 1-14 (inkl. teckn.) N. No. 60

Skriv endast på denna sida.

Boskapsskötsel.

Uppgifterna gäller större och mindre bondgårdar och torpställen.

Bondgårdarnas areal varierar från 100 till 250-300 hektar, men

åkerarealen utgöres endast av 3-15 har resten utgöres av

ängsmark, hagmark och skogsmark, samt mossar.

På en gård med 6 har åker har kreatursstocken varit undgevär
följande. 5 kor ett eller två ungdjur en häst samt längre till-

baka även får. Numera med rationell gödsling och gott utsäde

kan kreatursstocken nog höjas något mot vad som ovan nämnts.

Åkerarealen bestämde i huvudsak kreaturens antal, men hänsyn
fick ju tagas fordom liksom nu till bättre och sämre skördar.

(7-10 lass hö pr djur) Boskapen har varit den viktigaste

faktorn. Men den största faktorn man här får räkna med är

skogsbruket som ger den huvudsakliga inkomsten. Boskapen

var och är för mjölkens skull men även för slakt. Förr var

det vanligt man slaktade av uppfödda djur till folkets behov

på gården. Betetsplatser. Före 1920 voro skogen och hagmarken

djurens betetsplatser. Hagmarkerna där mera lövskog ingick

M60

2)

ACC. N:R M. 14756:2.FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

var marken mera gräsbevuxen. Mjölkkorna hade sin betetsplat på hagmarken även långt tillbaka när oxar förekom som dragare fingo de beta i hagarna. Hagarna låg nära gården och detta var ju en tillgång när djuren skulle mjölkas och oxarna hemtagas för körslor. En tid efter slåttern insläpptes djuren på gårdens slåttervallar (håvbete) Efter 1920 anlades betesvallar och skogen blev nu betesfredad.

Trädor förekom sällan. Någon betning härav förekom inte.

Hage. Hagen eller hagarna voro inhägnade med gärdesgård. De voro i allmänhet belägna nära gården men förekom även hagar långt från gården som då brukades för djur som ej behövde daglig tillsyn. I en hage måste finnas tillgång med vatten en bäck källa sjö eller älv för att djuren skulle få dricka. Storleken på en hage varierar från 5- 10 har. Namn Ljunghagen Intaget Ryttarehagen. Det sitnämnda namnet uppkommet därigenom att häst för krigiskt ändamål där hade en särskild hage. Löväng kunde vara detsamma som hagen. I Lövängen höggs löv för fåren. Kvistar från träd och buskar höggs av till lämplig

31

ACC. N:R M. 14756:3.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

3.

längd (en meter långa) dessa sammanbundos till s.k lövkvastar som sedan torkades och användes till foder åt fåren under vintern. I hagen liksom på lövängen förekom lövträd av al, asp, björk, rönn, ek , sälg och hägg. Av alla dessa höggs löv utom al. Ängen . Ängen var en mer eller mindre låglänt mark intill en sjö eller älv. Det vanligaste gräset var starrgräsven, sägg m.m Träd vanligtvis al. Ängens storlek varierar 1-5 har. kunde finnas både på in och utäger. Namn Vasskilen Rödskilen , Stockängen, Bråtängen, Hålkilen, Hoken, Näset, Önäset m.fl. Det vanligaste bruket av ängen. Först slogs gräset av vid midsommartiden och sedan när gräset åter vuxit upp något togs djuren från skogs och hagmark och släpptes på ängarna. Någon gödsling förekom inte på den tiden. Men sedan 1910 har de flästa ängarna uppodlats så att de numera är åkerdjord. Naturlig övervattning förekom på så vis att dessa marker vid vår och höstflod översvämmades, detta kunde även inträffa vid häftig nederbörd under sommaren, vilket vållat olägenhet sedan ängarna odlades. Vid dessa översvämningar överskjöljdes

4)

ACC. N:R M. 14756:4

FOLKLIVS-
ARKIVET

LUND

41

ängarna med dy, slam lera m.m vilket även gödslade det översvämmade området i viss mån. En god äng kunde giva 20-30 lass hö och utgjorde på så vis ett gott tillskott till åkerns höskörd vilket gjorde att flera kreatur kunde hållas. Därför var det en fördel i gången tid vid köp av en gård att goda ängsmarker funnes. Ängarna voro inhägnade på den del som ej vatten utgjorde säkert stängsel. Inhägnaden förr utgjordes av gärdesgård. Bete i skogen har jag redan delvis berört., men vill tillägga varje bonde hade sin skog inhägnad och var och en betade sin egen skog, fans det en torpare kunde även han få släppa med en ko kviga eller får. Någon vallning av djuren förekom inte här. i Början av 1900 talet blev ju skogen betesfredad genom skogsvårdsstyrelsens försorg, detta av den orsaken att kreaturen skulle orsaka skada på den platerade skogen. Allting har ju ändrats sedan dess och det är säkert ingen som vill hålla hägnad om sin skogsmark för att där har betesdjur, men sedan skogen blev betesfredad har den olägenheten inträtt att lövskogen vill tränga undan barrskogen, vilket är mindre lyckat, varför löv-

5

ACC. N:R M. 14756:5

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

5

skogen på dess avsättningssvårigheter och ringa värde blivit ett ogräs i de Småländska skogarna. Förbättring av skogsbetet förr skedde på så vis att områden med buskar nedröjdes så fick de ligga och miltna eller brändes de och på så vis blev det tillgång på gräs något år.

Nötkreaturens raser: Någon bestämd ras kan man nog inte ange långt tillbaka, men den ursprungliga rasen har förädlats och nya inköp har gjorts bl.a av renrasiga tjurar. Den förhärskande rasen är nu E R B. Hushållningssällskapen voro de som verkade för en förbättring av rasen.

Husdjurens Namn: Namnen varierade t.ex. Brunta, Brunétt, Vera Veppa, Sjärna m.m. Nu sedan djuren blivit stambokförda har också namnen ändrats som Brunta 1 kviga efter henne Brunta 2 Brunta 3 o.s.v. Tjurar Öreryds Hero Hestra Bruno m.m. Avkastningen kanske förr räknades mera i smör, numera efter kg. mjölk. Kovärde. Om vi antager att en ko på ett år mjölkar 3000 kg mjölk till ett saluvärde av 900:- kalv nyfödd 75 :- kons slaktvärde 800:- härifrån får man givitvis draga omkostnader foder m.m

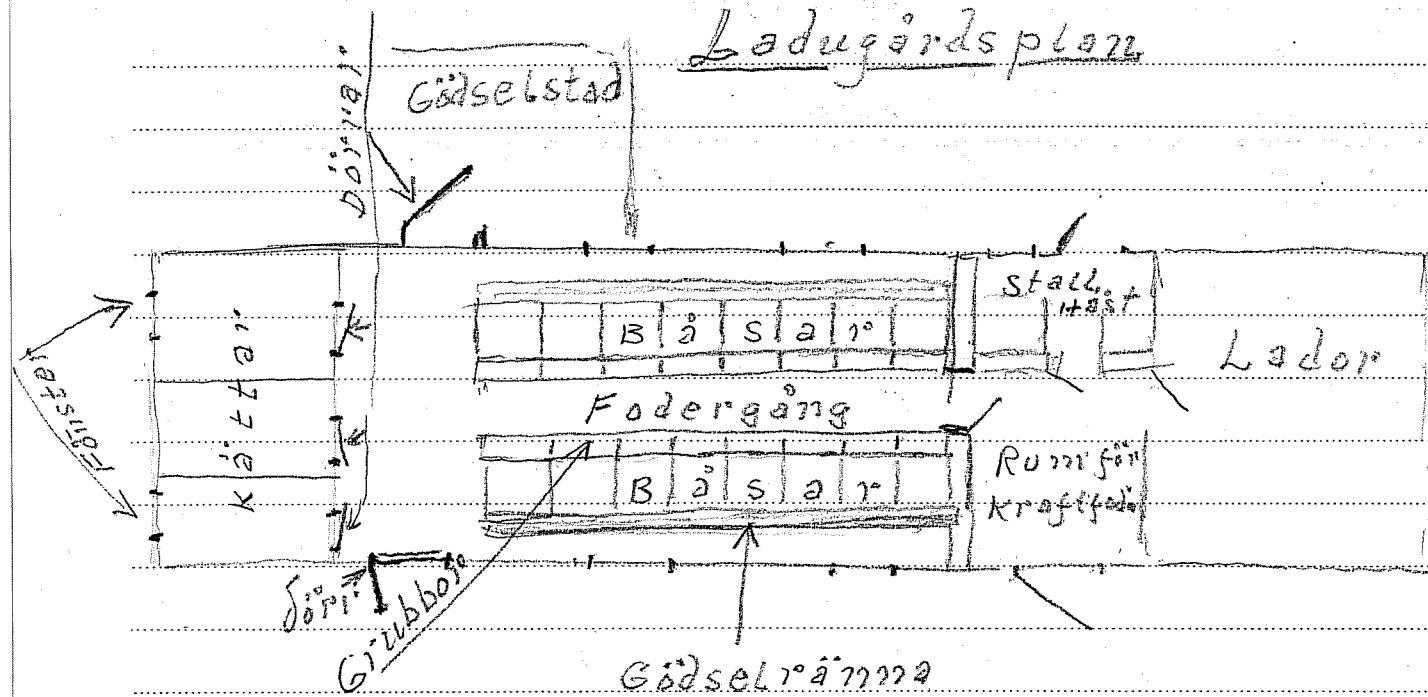
Ett kovärde kan därför variera på grund av dess mjölmängd från 1 till 2000:- Vad en ko årligen ger är Mjölkmängden \neq kalv

Mjölkning: Mjölknigen har alltid skett morgon och kväll det förekommer också att en högmjölkkande ko strax efter kalvningen mjölkas även mitt på dagen. Detta var lika och är fortfarande vinter som sommar. Vid handmjölkning satt man på en pall, då var det förr kvinnornas sak att mjölka. Förr användes vid mjölknigen mjölkbyttor av enträd, sedan tillkom hinkarna och sedan mjölkmaskiner. En ko var svårare att mjölka om hon var låg, man fick ju då sitta mera krokig vid mjölknigen, en ko kan också vara svår att mjölka på grund av att hon är hårdmjölk, mjölgångarna i spenarna är trånga varför mjölken går saktare att få fram, kon kan också sparka den som mjölkar och på så vis vara svår. Själva mjölkningsproseduren vid handmjölknigen var ju lika ute som inne. När man hade djuren på ängarna och dessa låg för långt från gården för att frakta hem djuren mjölkade man dessa på betesplatsen och det blev ju då extra arbete att frakta hem mjölken.

Betäckning: I de större gårdarna hölls egen tjur. Men t.ex. i en by med en 5-6 gårdar höll varje gårdsägare i tur och ordning tjur ett år åt gången betäckningen var då avgiftsfri. Sedan tillkom förädlade stamboksförda inköpta tjurar och de stationerades så centralt som möjligt för flera gårdar man sammanslöt sig i tjurföreningar och den som håller tjuren får betalt för foder och arbete och var och en betalar en språngavgift som på så vis skall täcka omkostnaderna, En ko betäcks c:a tre mån. efter kalvningen. Kalvningstiden variera året runt, annars skulle man periodvis bliva utan mjölk på ett mindre jordbruk om kalvningstiden förlades till en viss tid av året.

Kalvens uppväxt: Det har ej varit vanligt här att kalven diat. Man har lärt honom att dricka i någon bytta eller hink. efter en sex sju veckor får den förutom mjölk även stråfoder om det är en kalv som skall vara till livs. Efter ett år benämnes kalven kviga. Efter första kalvningen benämnes den ko.

Fähus: Medsänder en planritning på min ladugård byggd 1903. Inredningarna kunna variera med bl.a djurens plasering.

över på andra våning
skulle, (rämme) där stråsäden förvaras
Tröskverk, hackelsverk, gröpkvarn, torr rivare.

Ladugårdar med fodergång i mitten i början av 1900.

Fönster i fähus så långt jag minnes tillbaka. Att djuren

går lösa i ladugården (lösdrift) är en modern företeelse

ej som ännu kommit i bruk här. Både foderkrubbor och foderbord

förekommer omväxlande. Båsar har nog alltid funnits

Bås och bindsle Båsens plasering framgår av bifogade

planritning. Att korna stått med huvudena mot väggen har

förekommit och förekommer även nu något enhetligt finnes inte.

Fodret bäres från ladorna till foderbord eller krubbor.

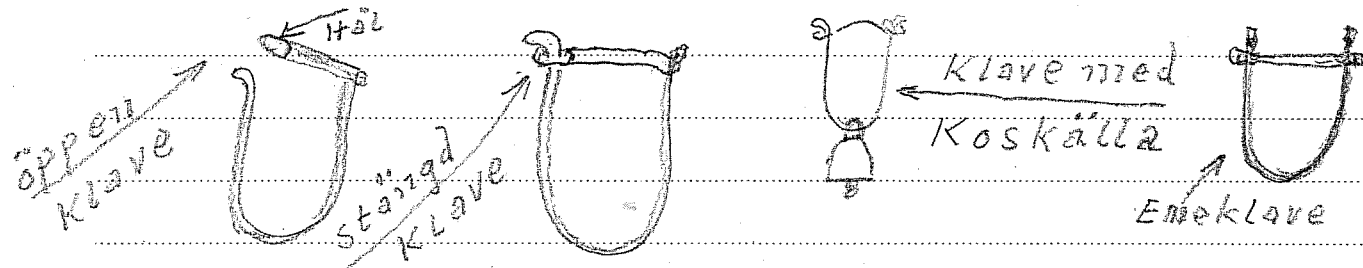
(Höfång halmfång) Något annat än bindslen har ej förekommit

på 1900 talet däremot finnes klavar förvarade som användes

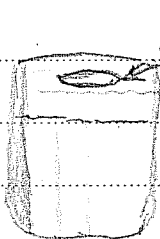
i gången tid, dessa brukas nu om man vill ha en bjällra på

en ko. även användes sådana när man tjudrade får eller

nötkreatur på bete. Jag lämnar här en skiss på klavar.

Järnklavar började användas vid sekelskiftet, var de förfärdigades känner jag inte. Strö och gödsel. Strö har alltid använts i ladugården. Innan cementering förekom i ladugårdarna upptogs fyrkantiga torvor av ljung eller lingonris som inlades i båsarna varje höst. För kalv och gris stior (kättar) högg man av grankvistar som sedan hemkördes och höggs sönder i korta längder 788 cm. långa och som användes till strö, ~~max~~ kniven som användes vid sönderhugningen kallades tallhack. Denna strö försvann när torv började användas omkring 1910. Torven är nu det strö som huvudsakligen användes dessutom förekommer halm agnar och sågspån. I äldre tid förekom särskilda oxstall. Tjuren stod i fähuset. Kalvarnas och svinens rum var avbalkade med bräder eller spjälkar. Eldstad har ej förekommit i fähusen. för mjöl potatis användes skäppor av trä vid utfodringen .

Handtag

Skäppa
sedd fram-
ifrån

från sidan

Utfodring under vintern.

Stallfodringstiden varierar iförhållande till sen tidig vår och höst. Men man torde här räkna med från mitten av oktober till mitten av maj, men här kan en variation av fjorton dagar uppstå. Man och kvinnfolk hjälptes åt vid fodring utgödsling m.m foder. hö, halm, hackelse, mjöl, rovor, potatis, numera inköpt kraftfoderblandning också samt melass, kli m.m. De olika givorna varierar, en nykalvad ko får mera kraftfoder en sinko mindre. några bestämda kvantiteter går ej angiva av 25 gårdar kanske inte två har lika fodergivor. Ett göddjur om det nu var en kvinga utfodrades med gott klöverhö, mjöl och potatis tills man ansåg den tillräckligt fet. Ungdjur och sinkor utfodrades med magrare hö endast något kraftfoder samt halm (havrehalm. En tre veckor före kalvningen ökar fodertilldelningen. Som nödfoder har jag hört att ljung användes samt löv, skulor användes till svinen. Förr drevs djuren ut till brunnen två gånger dagligen på morgon och afton. var det mycket kallt eller snöyra fick vatten bäras in till dem. i äldre tid bars vatten

in i träkärll (ämbare) Vid brunnen fans en vattenho urholkad
av en trädstam i denna ifylldes vatten som djuren fingo dricka
ur. Sommarfähus har inte förekommit här.

Vallsläppning. Som framgår av stallfodringsperioden kunde
utsläppningstiden variera. Några dagar före de skulle reda sig
på betet utsläpptes de någon timma på dagen i en närbelägen
hage eller inhägnad för att gradvis vänja sig vid klimatet
ute i naturen, de voro då ganska villda och bångstyriga och
tog nappatag med varandra (stångades) den som då vann över de
andra blev vid betesgången flockens ledare och säkrast var att
denna fick bliva (bjälleko) Några särskilda ser^rmonier har
inte som jag vet förekommit vid vallsläppningen. Smälänningarna
var väl kanske mindre skrockfulla . Märkning förekom endast
av fåren med ett klipp i något av öronen. Gårdarna i byn hade
nog en överenskommelse om var och ens märke t.ex. ett jack i
höger- vänster öra i toppen på mitten nere vid örats rot o.s.v.
Skällko och skälla. Har redan något berört detta. Skällkon var
ledare för de andra djuren . de andra djuren gingo ej i vall

utan att denna gick före så var det när kvällen kom de andra
gingo ej hem förrän skällkon gick före , när de andra hörde
skällan pingla på vägen hemåt så fingo de bråttom att följa
efter. Nog hände det också att de inte kom hem utan man fick
och leta efter dem och då var det bra med en skällko så man
kunde höra var de fanns. En skälla var tillverkad av kopparplåt
se skissen till höger. Som jag förut nämnt påträddes skällan
på klaven som sedan knäpptes om djurets hals. Klockmakare
som tillverkade dessa funnes i Gnosjö. Herde och valljon före-
kom inte här utan så ~~ixfax~~ⁱ fall mycket långt tillbaka när by-
allmänningar funnos, men därom kan jag inget berätta. Från
ladugården fanns en s.k(drift) en väg på vars båda sidor var
gärdesgård här i denna kördes djuren till och från betet ut i
hagen. På sommaren brukade man mjölka djuren vid slutet av denna
drift (mjölkfålla) sedan mjölkningen var undanstökad fingo
djuren fortsätta sin betesgång på den inhägnade hagen. Övriga
frågor i detta stycke är besvarade under 5 och 6.
Tjudring förekom förr av djuren när klöveråkrarna var avslagna

och återväxten blivit tillräckligt lång. En påle av träd eller järn nedslogs i jorden i den var fäst en järnkädja som i den andra ändan var fäst i klaven om djurets hals eller senare en grimma. När djuren ätit av så långt kädjan nådde flyttades de kanske en tre fyra gånger dagligen. Numera förekommer ej tjudring

Kreatursuppfödning och kreaturshandel.

Oxar uppföddes förr när de blev vuxna tämjdes de sedan när man färdig att tämja nästa par sållde man det första paret antingen hemma eller på någon marknad. Min far handlade mycket med oxar och på den tiden fanns inga fortskaffningsmedel utan det var till attgå till marknaderna ofta en väg på 5-7 mil sedan kanske han sållde dessa så fort han kom hem och då var det att gå på nytt igen till någon marknad eller ut i bygden där oxar fanns till salu. De största och närmaste marknaderna voro Värnamo, Gislaved, Skillingaryd, N:a Unnaryd och Göllingstorp, Men även företogs marknadsgång till Ulricehamn, Falköping, Vetlanda Vrigstad Rydaholm.mfl. Ja nu har jag så gott det går försökt att besvara de flästa frågorna och det blev mycket.